

## BO`LAJAK TARBIYACHILARGA MAKTABGACHA TA`LIM TARIXINING O`QITILISHI BO`YICH AYRIM QARASHLAR

1. Esonova Malohat Akilovna

2. Qosimova Oyazimxon Orifjon qizi

1. Qo`qon davlat pedagogika instituti o`qituvchisi, dotsent  
esmaak1961@gmail.com

2. Qo`qon davlat pedagogika instituti talabasi  
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7757909>

**Annotatsiya:** Maqolada bo`lajak tarbiyachilarga maktabgacha ta`lim tarixining o`qitilishi bo`yich ayrim qarashlar haqida fikr yuritilgan bo`lib, o`zbekistonda maktabgacha tarbiyaning yuzaga kelishi hamda respublikamiz mustaqillik yillaridan to shu bugunga qadar rivojlanish tarixiga bir nazar tashlangan.

**Kalit so`zlar:** bolalar gimnaziyasi, xususiy bolalar bog`chalari, "Bog`chalarni himoyalash Kengashi", sermahsul mintaqalar, asosiy vosita, ommaviy oshxonalar, yasli- bog`chalar, jamoat va siyosiy hayotida faol ishtirok etish.

**MAQOLA MATNI.** O`zbekistonda maktabgacha tarbiyaning yuzaga kelishi o`tgan asrning 10-20-yillariga to`g`ri keladi. Bu davrda Turkistonda bolalarni gimnaziya kirishga tayyorlovchi xususiy bolalar bog`chalaridan tashqari boshqa maktabgacha tarbiya tashkilotlari bo`lmagan. Biroq 1919-yilda davlatdagi siyosiy va iqtisodiy holat munosabati bilan o`sib kelayotgan avlodning sog`ligini saqlash, oziq-ovqat bilan ta`minlash masalalari bilan shug`ullanuvchi "Bog`chalarni himoyalash Kengashi" tuzildi. Bu davrda bolalarni davlatning yanada sermahsul mintaqalariga ko`chirib keltirish, shuningdek, ularni ovqat, kiyim-kechak, uy, yoqilg`i, tibbiy yordam bilan ta`minlash masalalari yechilgan. Bu masalalarni yechishning asosiy vositasi ommaviy oshxonalar, yasli va bog`chalar, boshqa tomondan esa ayollarni respublikaning jamoat va siyosiy hayotida faol ishtirok etishga yordam bo`lgan.

Maktabgacha tarbiya ishini aniq tashkil qilish uchun 1918-yilda respublikada Toshkentning Eski shahrida o`zbek bolalari uchun 4-bolalar bog`chasi tashkil qilindi. 1919-yilda esa Samarqandda 2-bolalar bog`chasi va 3-bolalar uyida maktabgacha guruhlar ochildi. 1926-yilga kelib maktabgacha ta`lim tashkilotlarida (jami 40 ta) 2000ga yaqin bolalar bo`lgan. Bu esa respublikadagi maktabgacha bo`lgan yoshdagi bolalarning 36,4 % dir. Maktabgacha tarbiya ishchilari malakasini oshirishga qaratilgan maktabgacha tarbiya dasturining ishlab chiqilishi muhim muvaffaqiyat bo`ldi. 1927-yilda boshlangan ayollarning hujum harakati munosabati bilan bolalarning bolalar bog`chasiga berish hollari yanada ko`paydi. Kasaba uyushmalari va yirik fabrika-zavodlar yordamida ishlayotgan ayollarga yana bir yordamchi tashkilot-yozgi sog`lomlashtirish maydonchalari ta`sis e`tili.

XX asrning 30-yillarini maktabgacha tarbiya dasturlarida bolalar bog`chalarining tozalik va metodik yordam holatini tekshirish keng tarqaldi. Bu tekshirishlar natijalariga ko`ra xonalar va maydonchalarning jihozlanmaganligi, asbob-uskunalar bilan ta`minlanmaganligi, tozalik me`yorlariga amal qilinmasligi kabi kamchiliklarga qarshi kurash olib borilgan.

Qishloqlardagi bolalar bog`chalari va maydonchalari maktabgacha tarbiya tashkilotlariga nisbatan bo`lgan salbiy qarashlar tufayli katta qiyinchiliklarga duchor bo`lgan.

1930-yilda O'zbekistonda respublikaning barcha katta shaharlari va viloyatlarida o'z bo'linmalariga ega bo'lgan maktabgacha tarbiya pedagogik maslahatxonasi tashkil qilindi. Uning faoliyati doimiy ma'ro'zalar, radiosuhbatlar, ayollar uchun ko'rgazmalar tashkil qilishdan iborat edi. Ular uchun bolalarga eng yaxshi burchak qilish bo'yicha musobaqa ham o'tkazilgan. Pedagogik maslahatlar beruvchilar oilalarga borishgan va bolalar burchaklarini tashkil qilishgan va shu bilan bolalarni bog'chalarga qabul qilish tartiboti hamda oilalarning tarbiya masalalari bo'yicha maslahat berish bilan birlashtirilgan.

1933-1934-yillarda sanab o'tilgan harakatlar natijasida O'zbekistonda 3840 ta kolxoz maydonchalari bo'lib, unda 127 ming bolalar qatnashgan. 1933-yil bolalar bog'chalari uchun ilk dastur loyihalarini ishlab chiqarish-yili bo'ldi. Rusiy zabon bolalar bog'chalari dasturlari asosida tuzilgan bu dasturlar keyinchalik mahalliy sharoitlarni inobatga olib qayta tuzilgan.

Maktabgacha tarbiya birlashmalarining metodik faoliyati yagona markaz tomonidan rahbarlikni amalga oshirishga ehtiyoj sezgan. 1934-yil Toshkentda tuzilgan Respublika maktabgacha tarbiya metodik xonasi shunday markaz vazifasini bajardi.

Ommaviy maktabgacha tarbiyaning rivojlanishida eng katta to'siqlardan biri malakali kadrlarning yetishmasligi bo'lgan. Qishloq aholisidan kadrlar tayyorlash uchun qisqa muddatli 3 oylik kurslar tashkil qilingan. Bundan tashqari XX asrning 70-yillari boshidan maktabgacha tarbiya mutaxassislarini tayyorlash vazifasi pedagogik o'quv yurtlari zimmasiga qo'shildi. 1930-yildan Toshkentda faoliyat yurituvchi pedagogik o'quv yurti 1936-yilda 60 ta mutaxassis tayyorladi.

Natijada 1938-1939-yillarda respublikada 927 ta bolalar bog'chasi ochilgan edi va ularda 36710 ta bola bor edi. Maydonchalar soni esa 4835 ta bo'lib ularda 152000 bola bor edi. Shu bilan birga bu vaqtda onalar uchun "Bolalar xonalari" nomli maktabgacha tarbiya tashkilotlari ham tuzilgan.

Shu davrda va keyingi-yillarda maktabgacha tarbiyani yaxshilash maqsadida quyidagi choralar ko'rilgan:

- joylarda metodik ishlarni tashkil qilish;
- mebel, o'quv qo'llanmalari, o'yingohlarning standartlarini ishlab chiqish;
- maktabgacha tarbiya masalalariga jamoatchilik va aholining e'tiborini qaratish (matbuotda nashr qilish, hujjatlarni tuzish) va sh.k.

Urush-yillari O'zbekistonga 200 ming bola ko'chirib keltirilgan va natijada bolalar bog'chalari tarmog'ining kengayishi, ularda ish kunini uzaytirish zaruriyati paydo bo'lgan. Urush-yillari maktabgacha internatlar ham tashkil qilingan. Ulardagi tarbiyaning o'ziga xosligi shundan iboratki, ularda o'z oilasi, yaqinlaridan ajragan bolalar tarbiyalanishgan. Bu holda pedagoglarning har bir bola uchun mas'uliyati tabora oshib borgan.

Urushdan keyingi davrda oziq-ovqat muammolari munosabati bilan kuchsizlangan bolalar uchun sog'lomlashtirish chora-tadbirlari kuchaytirildi. Bu maqsadda respublikaning bir qator shaharlarida sanatoriya tipidagi bog'chalar tashkil qilindi. Qishloq hududida maktabgacha tarbiyaning rivojlanishiga katta ahamiyat berilgan. Bu qishloq ho'jaligi mahsulotlari, ayollar

mehnatidan foydalanish zaruriyati bilan bog'liq edi. 1959-yildan maktabgacha tarbiyaning yagona tuzilishni tashkil qilish maqsadida ikki turdagi maktabgacha tarbiya tashkilotlari bitta yasli bog'chaga birlashtirildi. Bu esa bolalarni tarbiyalash jarayonining faollashuviga olib keldi.

O'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislar Toshkent va Marg'ilon pedagogika o'quv yurtlari tomonidan amalga oshirilgan. 1957-58-yillar ular 517 ta mutaxassis chiqarishgan. Metodik va tarbiyaviy ishlarni yaxshilash maqsadida Toshkent, Samarqand, Buxoro, Namangan, Farg'ona, Chirchiq shaharlarida maktabgacha tarbiya xonalari ochilgan. 1961-yil Qori-Niyoziy nomidagi pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot markazida O'zbekistondagi maktabgacha tarbiya muammolari ustida, tadqiqot olib boruvchi, bolalar bog'chalari va metodika xonalariga yordam ko'rsatuvchi markaz ochildi.

Toshkentda 1966-yil 26-aprel da bo'lib o'tgan zilzila natijasida 225 ta maktabgacha tarbiya tashkilotlari vayron bo'ldi. Biroq qisha vaqt mobaynida boshqa respublika quruvchilari yordami bilan bu tashkilotlar qayta tiklandi.

XX asrning 60-80-yillarda ommaviy maktabgacha tarbiya quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilgan:

- markazlashgan jamoa xo'jaliklariaro maktabgacha tarbiya tashkilotlarining ish tajribasini o'rganish uchun respublika majlislarini o'tkazish;
  - kolxozlar orasida eng yaxshi maktabgacha tarbiya tashkiloti nomiga musobaqa o'tkazish;
  - yuqumli kasalliklardan aziyat chekuvchi bolalar uchun maxsus tashkilotlar tashkil etish;
  - bolalar sog'ligini saqlash bo'yicha maktabgacha tarbiya tashkilotlarini tashkil qilish;
  - yasli bog'cha va boshqa tarbiya tashkilotlari uchun mutaxassislar tayyorlash;
  - respublikaning pedagogik va musiqa o'quv yurtlarini keng turdagi mutaxassislar tayyorlab berishga o'tkazish;
  - maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning yagona dasturini ishlab chiqish;
  - bolalarning estetik tarbiyasiga katta ahamiyat berish-o'zbek milliy san'ati asarlaridan foydalanish va boshqalar.
- Maktab va maktabgacha ta'limning tashkil topishi, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi davrdagi maktabgacha ta'lim.

O'zbekistonning mustaqil davlat maqomini qo'lga kiritishi bilan jamiyatning ijtimoiy muammolari yanada ko'paydi va keskinlashdi. Birinchidan, siyosiy, ma'naviy, iqtisodiy ustuvor yo'nalishlarning almashishi, ikkinchidan, bu davrda ijtimoiy muammolarni yaxshi tushunmaslik oqibatida ro'y berdi. Biroq, demokratiya va oshkoralik tamoyillari, xorij davlatlari tajribasi yordamida davlat muhtojlarga real ijtimoiy pedagogik yordam bermoqda, ijtimoiy pedagogik fanini rivojlantirish uchun chora-tadbirlar ko'rmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimi boshharuvini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 30-sentabrdagi PF- 5198-sonli farmoni

ijrosini ta'minlash hamda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmoqlarini yanada kengaytirish, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish sharoitlarini yaratish Davlat va xususiy sektor sherikligi shartlarida Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yangi shakllarini joriy etish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlash maqsadida :

Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi O'RQ 595-sonli qarori 2019-yil 16-dekabrda qabul qilingan.

Ushbu Qonun 11 bob, 58 moddadan iborat bo'lib, boblar quyidagi - Umumiy qoidalar, Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasini tartibga solish, Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimi, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari turlari, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini faoliyatining tashkil etish, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, Maktabgacha bo'lgan yosh davrlari, Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qabul qilish va ulardan chiqarish, Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim tarbiya jarayoni ishtirokchilari, ularni huquq va majburiyatlari, Maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarni ijtimoiy himoya qilish, Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimining ilmiy uslubiy ta'minoti Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimining ilmiy-uslubiy jihatdan ta'minlash vazifalari va yakunlovchi qoidalardan iborat.

- Mustaqillik-yillarida maktabgacha ta'lim tizimiga yangicha yondashuv.

O'tmish tajribasini o'rganish zamonaviy pedagogika fanining asosiy vazifalaridan biriga aylanmoqda. Biroq tarbiyaning milliy xususiyatlariga murojaat qilish madaniy ajralishga olib kelmasligi kerak. Zamonaviy pedagogika fanining maqsadi u milliy xususiyatlar asosida fanning zamonaviy muammolarini yechishga yordam beruvchi, uning rivojiga o'z hissasini qo'shuvchi kuchlarni topishdan iborat bo'lmog'i lozim.

Hozirda dunyoning turli davlatlarida xalqlarning madaniy xususiyatlariga katta e'tibor berilishi avvalgi madaniy yutuqlarning hozirgi zamon talablariga javob berishi, mavjud muammolarni hal qilish uchun ulardan foydalanish masalasining keskinligini tushirmaydi. O'sib kelayotgan avlodni hayotga tayyorlashning ko'p asrlik tajribasi yordamida yoshlarning zamonaviy bozor-iqtisodiyoti munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyatga tayyorlash mumkinmi? - degan masalada qizg'in bahs munozara boradi.

Qanday qilib xalqning o'z milliy qiyofasi, madaniy xususiyatlarini tiklamasdan bugunning muammolarini yechsa bo'ladi? Shubhasiz, moziy tajribasida, xalq pedagogikasida tarbiya va ta'lim jarayonlariga qo'llash mumkin bo'lgan ko'p narsa bor. Xalq pedagogikasi shaxsga o'z davrida ijtimoiy xususiyatlarni paydo qilish uchun lozim bo'lgan pedagogik bilim, ko'nikma va malakalar, ta'lim-tarbiya berish, yo'llari, vositalarining majmuasi hisoblanadi.

Milliy pedagogika xalqning ta'lim-tarbiya masalasi yuzasidagi qarashlari, g'oyalari, an'analari asosida shakllangan. Milliy pedagogikaning tengsiz qadriyati shuki, u birinchidan o'zida asrlar davomida shakllangan pedagogik haqiqatlarga ega, ikkinchidan esa u hayotiy, amaliy xarakterga. U o'z ifodasini xalq pedagogikasining barcha g'oyalari amaliy tajribaga

asoslanganligi, amaliyotda sinalgan va yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha amaliy faoliyatga qaratilganligida topadi.

Xalq pedagogikasida hayotiy (maishiy, mehnat, axloqiy) va pedagogik ma'lumotlar, kuzatuvlar muhim ahamiyatga ega bo'lib muomala jarayonida o'zlashtiriladi. Xalq pedagogikasi tarixiy va ijtimoiy tajriba mahsuli va shu bilan birga ijtimoiy axloq va ijtimoiy moslashuv malakalarining shakllanishi vositasi, omili hisoblanadi.

Xalq pedagogikasi jamiyatning pedagogik madaniyatidagi eng yaxshi qadriyatlarni mujassamlashtirgan: kattalarga hurmat, mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, yuqori axloq, rostgo'ylik kabi.

Xalq pedagogikasining ijtimoiy xarakteri yana shunda namoyon bo'ladiki, u ko'pgina etnomadaniy hodisalar-dunyoqarash, tibbiyot, etika, din, ekologiya va boshqalar bilan o'zaro munosabatda yorqin namoyon bo'ladi. Bu muammolar olimlar tomonidan o'rganilmoqda.

O'zbek xalq pedagogikasida shaxs dunyoni hayotiy shaxsiy tajriba orqali o'zlashtiradi, degan teran fikr mavjud, chunki u boshqa shaxslar bilan muomalaga kirar ekan, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

O'zbek xalqida shunday naql bor: chaqaloq xali shaxs emas, u tom ma'nodagi inson bo'ladimi, yo'qmi-bu uning ota-onasi, uni o'rab turgan muhit va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatiga bog'liq. Shuning uchun xalq pedagogikasi faqatgina avvalgi avlodlar tomonidan erishilgan, ishlab chihirilgan turli ong shakllarini o'zlashtirsagina go'dak insonga aylanadi. Bolaning tug'ilishi bilan birga, tarbiyalanishsiz xalq hayotining rivoji, oldinga intilishi mumkin bo'lmagan hodisadir. Bu g'oya ko'psonli xalq rivoyatlari, afsonalari, dostonlarida o'rin olgan. Agar uni zamonaviy tushunchalarda ifodalasak, o'zbek xalq tarbiyasini hozir bolaga g'amxo'rlik qilish, uning sog'ligi haqida qayg'urish, uning hayotini himoya qilish, kattalar tomonidan uning aqliy rivojini, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasi uchun ularga ta'sir qilishning majmuasi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish o'rinli-ki, Respublikamiz maktabgacha ta'limining tarixi to'g'risida juda ko'p fikr yuritish mumkin. Zero, bu mavzu hozirda, yani aynan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ta'lim-tarbiya jarayoniga katta e'tibor berilayotgan va maktabgacha ta'lim tizimining tubdan islohot qilinishi davom etayotgan bir davrda zamonaviy va dolzarb ekanligini unutmasligimiz kerak.

### References:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.



3.O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarga qo'yiladigan "Davlat talablari". 2018-yil 3-iyul, ro'yxat raqami 3032.

4."Ilk qadam" davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 7-iyuldagi 4-sonli hay'at yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan va nashr etilgan dasturi.

5.O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlat dasturi Konseppiyasi. Vazirlar Maxkamasining 1999-yil 27-maydagi qaroriga ilova.

6.Esonova Maloxatxon Akilovna MAKTABGACHA PEDAGOGIKA. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2022

7.Abdullayev A. Jismoniy tarbiya vositalari. O'quv qo'llanma. Fargona.

8.Abdumalikov R., Yunusev T.T. va boshqalar. "O'zbekistonda jismoniy tarbiya va ta'limining rivojlanishi", metodik tavsiyanoma. T., O'zDJTI,1992.

9.Arakchaa P.K. Istoki ekologicheskogo vospitaniya Tekst: ucheb.-metod, posobie / P. K. Arakchaa. Kizil : Tuvin. kn. izd-vo, 2004. - 264 s.

10. Raximova, Feruzaxon Muxammadjonovna. "Problems with the social attitude of the individual." Innovative development in the global science 2.9 (2023): 112-121.

11. Mukhammadjonovna, Rakhimova Feruzakhon. "Development of pedagogical activities with preschool children in need of inclusive education." Asia pacific journal of marketing & management review issn: 2319-2836 impact factor: 7.603 11.12 (2022): 423-427.

12. Raximova, Feruzaxon Muxammadjonovna, and Zoya mixaylovna burdina. "Issues of organization and management of inclusive education and upbringing in Uzbekistan." International academic research journal impact factor 7.4 1.6 (2022): 112-118.

13. Mukhammadzhonovna, Rakhimova Feruzakhon. "Problems of development of creative abilities in preschoolers." International journal of early childhood special education 14.7 (2022).

14. Raximova, F. M. "Processes of formation of intellectual abilities of preschool children by means of innovative technologies." Экономика и социум 1-1 (104) (2023): 54-57.